

رویکرد مجلس شورای اسلامی و مناقشه هسته‌ای ایران - آمریکا

محسن قزل‌سفلو، علی اکبر جعفری^۲

۳۱

دوره ۸، شماره ۴، پیاپی ۳۱
زمستان ۱۴۰۳

مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت:

۱۴۰۳/۱۰/۲۰

تاریخ پذیرش:

۱۴۰۳/۱۲/۲۶

صص: ۱۷۱-۱۴۹

شاپا چاپی: ۴۵۶۵-۲۵۸۸

الکترونیکی: ۰۳۸۱-۲۷۱۷

چکیده

براساس قانون اساسی ایران، سلسه مراتب قدرت در تصمیم‌گیری مسائل سیاست خارجی شامل رهبری، قوه مجریه و مجلس شورای اسلامی بوده و شورای عالی امنیت ملی، شورای نگهبان و وزارت امور خارجه نیز با لحاظ تأثیر سایر منابع غیررسمی اهمیت زیادی دارند. مناقشه هسته‌ای یکی از مهمترین موضوعات سیاست خارجی ایران-آمریکا است. بنابراین، سؤال اصلی پژوهش حاضر این است: چه عواملی در تعیین رویکرد مجلس در مناقشه هسته‌ای ایران-آمریکا اثرگذار هستند؟ در پاسخ به آن، فرضیه مطرح این است: «نقش مجلس در تصمیمات هسته‌ای تابعی از، قرابت جناحی اکثریت آن با دولت، رویکرد رئیس مجلس و شرایط داخلی و بین‌المللی است». یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد، مجلس در برخی دوره‌ها از سیاست خارجی دولت دنباله‌روی، در مواقعی همراهی و در نهایت تلاش کرده جایگاهی تصمیم‌ساز و تعیین‌کننده خط و مشی داشته باشد. به نظر نویسندگان، نظریه گراهام آلیسون که بر عوامل تأثیرگذار داخلی در تصمیم‌گیری سیاست خارجی تأکید دارد، رویکرد مناسبی برای این موضوع است. همچنین، این پژوهش از روش تبیینی و با استفاده از اسناد و منابع کتابخانه‌ای و اینترنتی موضوع مورد نظر را بررسی کرده است.

کلیدواژه‌ها: سیاست خارجی، مناقشه هسته‌ای ایران، تصمیم‌گیری، مجلس، آمریکا.

۱. دانش‌آموخته دکتری علوم سیاسی مسائل ایران، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران

۲. استاد گروه علوم سیاسی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران. (نویسنده مسئول)

مقدمه

سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران همواره توأم با احساسات استقلال‌طلبانه و مقاومت در برابر قدرت‌های سلطه‌گر بویژه ایالات متحده آمریکا استوار بوده است. در مقابل، آمریکا نیز ضمن افزایش فشار، تهدید و تحریم بر علیه ایران، از طریق راهبرد یکجانبه و چندجانبه به دنبال توقف یا کاهش سرعت توسعه در حوزه‌های مختلف ایران بویژه در برنامه هسته‌ای بوده است. از این رو، تصمیم‌گیرندگان سیاست خارجی ایران رویکردهای متفاوتی را برای نحوه مواجهه با آمریکا دنبال می‌نمایند. با توجه به این که، کیفیت رابطه بین قوای مجریه و مقننه در اتخاذ تصمیمات سیاست خارجی به دلیل محدودیت‌هایی زیادی که مجلس بر آزادی عمل دولت‌ها قرار می‌دهد اهمیت زیادی دارد (Deflem, 2023: 6-15)، درک و رعایت خواسته‌های نمایندگان با راهبرد دولت‌ها در تناقض بوده است. به این ترتیب، در مناقشه هسته‌ای ایران و آمریکا، توجه به نقش سطوح مختلفی از متغیرهای داخلی تصمیم‌گیری سیاست خارجی ایران از جمله مجلس شورای اسلامی حائز اهمیت فراوان است.

قدرت مجلس در راستای کسب و حفظ منافع ملی، با عنایت به بهره‌مندی نمایندگان مجلس از حمایت اکثریت جامعه، قانونگذاری و نظارت، حق رأی اعتماد و استیضاح مقامات دولتی، قدرت و اختیار در تخصیص اعتبار، قبول یا رد لوایح دولت، کمیته‌های تخصصی در حوزه سیاست خارجی قابل فهم است. این فاکتورها به خوبی می‌توانند پوشش‌دهنده ضعف و کمبودهای ناشی از عدم تخصص کافی قاطبه نمایندگان مجلس درباره مسائل سیاست خارجی و روابط بین‌المللی باشد. با اینحال، مطالعات نشان می‌دهد که این نهاد در مواقع زیادی پذیرنده تصمیم‌سازی‌ها و تصمیم‌گیری‌های دیگر منابع قدرت بوده و حالتی انفعالی یا پیروی‌کننده به خود گرفته است. این موضوع سبب شده تا در برخی از دوره‌های مجلس شورای اسلامی، نمایندگان تلاش نمایند تا جایگاه واقعی مجلس در تصمیمات سیاست خارجی بویژه در موضوع مناقشه هسته‌ای با آمریکا را به آن بازگردانند. از این رو، این مجالس با تصویب قوانین برجامی و تشدید نظارت بر فرآیند مذاکرات، سعی نموده‌اند تا دولت را مکلف به پیروی از فرامین خود سازند. تصویب قانون اقدام راهبردی برای لغو تحریم‌ها و صیانت از حقوق ملت ایران در دوره یازدهم از مهمترین اقدامات مجلس در این راستا بوده است.

در میزان و نحوه ورود مجلس شورای اسلامی به فرآیند تصمیم‌گیری در مناقشه هسته‌ای ایران و آمریکا، بویژه در تصویب قانون مذکور که موافقان و مخالفان خود را داشته است، برخی عوامل نقش-آفرینی کرده‌اند. چیش حزب‌ی نمایندگان (اصولگرا و اصلاح‌طلب) و در اختیار داشتن اکثریت مجلس یکی از این موارد است. درواقع، حمایت مجلس از سیاست‌های دولت یا مقاومت در برابر تصمیمات سیاست خارجی آن، با همسو و هم‌مسلك بودن کارگزاران در این دو قوه ارتباط مستقیمی دارد. حضور شخصیت‌های سیاسی قدرتمند در رأس مجلس و شرایط و درک تصمیم‌گیرندگان سیاست خارجی از شرایط بین‌المللی و سطح تهدیدها بویژه از سوی آمریکا از دیگر متغیرهای اثرگذار در این مقوله به شمار می‌رود. با توجه به این مفاهیم، از نظر این پژوهش مجلس شورای اسلامی در مناقشه هسته‌ای ایران - آمریکا تغییر رفتاری از دنباله‌روی از سیاست‌های دولت به طرف تعیین‌کنندگی راهبرد سیاست خارجی برای دولت داشته است. با این طرز تلقی از نقش مجلس در تحولات مرتبط با برنامه هسته‌ای، این پژوهش تلاش نموده تا بدون هرگونه جهت‌گیری سیاسی و جناحی و با استناد بر مدارک و مستندات تجربی این موضوع را بررسی نماید. از نظر روش پژوهش، این مقاله از انواع پژوهش‌های کاربردی و از نظر سطح تحلیل «تبیینی» است. همچنین، گردآوری مطالب در این مقاله نیز با بهره‌گیری از اطلاعات و داده‌های موجود در میان اسناد و منابع کتابخانه‌ای و همچنین بررسی برخی کتب، مقالات و منابع آماری می‌باشد.

۱. پیشینه تحقیق

از جمله پژوهش‌هایی که به طریقی با مباحث این پژوهش قرابت دارند، می‌توان به موارد ذیل اشاره نمود. حاتمی، مهدی و عباسی‌خو، کامران (۱۳۹۴)، در مقاله «نقد و تحلیل نحوه بررسی برجام در مجلس شورای اسلامی»، ابتدا استدلال کرده‌اند که، بدلیل این که برجام یک توافق‌نامه بین‌المللی بوده و ایران در قبال آن متعهد خواهد شد، بنابراین تأیید آن در صلاحیت مجلس است. آنها سپس، به موضوع مغایرت طرح تصویب شده در صحن علنی و با گزارش کمیسیون برجام پرداخته و تصویب آن را ناشی از وجود ترجیحات جناحی و حزبی دانسته‌اند.

سمیعی‌اصفهان‌ی، علیرضا و خدابخشی، هومان (۱۳۹۹)، در مقاله «مجلس نهم و دهم و دیپلماسی هسته‌ای ایران؛ با تأکید بر برجام»، نقش مجلس در مذاکرات هسته‌ای در طی این دو دوره را نظارتی و

تقنینی دانسته و تصمیمات مجلس را برون‌داد تصمیمات دیگر نهادهای تصمیم‌گیرنده و برپایه الگوهای سازمانی و عقلانیت محدود ارزیابی نموده‌اند.

جهانبخش، مصطفی (۱۴۰۲)، در مقاله «مقایسه تأثیر مجلس شورای اسلامی ایران و کنگره آمریکا بر سیاست خارجی تقابلی دو کشور (پسابرجام)»، به بررسی میزان اثرگذاری مجلس ایران و کنگره آمریکا بر سیاست خارجی دو کشور پرداخته و نتیجه گرفته است که، کنگره آمریکا در زمان دولت ترامپ مانع درگیری نظامی با ایران شده و در زمان دولت بایدن محدودیت‌هایی را برای توافق آمریکا با ایران اعمال کرده است. این درحالی است که، مجلس ایران از سیاست خارجی تقابل با آمریکا حمایت کرده است. وی نقش کنگره آمریکا را نسبت به مجلس ایران در سیاست خارجی تقابلی دو کشور پررنگ‌تر دانسته است.

قربانپور، علی (۱۴۰۳)، در مقاله «مطالعه فصل مشترک صلاحیت‌های مجلس شورای اسلامی و شورای عالی امنیت ملی در موضوع برجام»، معتقد است، در تصمیم‌گیری هسته‌ای، با وجود این که بین صلاحیت مجلس شورای اسلامی و شورای عالی امنیت ملی تضادی وجود ندارد، با اینحال، مجلس براساس اصل تفکیک قوا و با تأکید بر نظارت استصوابی عام و خاص جایگاه برتری نسبت به شورا دارد.

(Bayar, 2022)، در کتاب «نظریه و پژوهش در علوم اجتماعی، انسانی و اداری»، به بررسی فرآیند ایجاد برنامه هسته‌ای ایران و تبدیل شدن آن به یک مناقشه بین‌المللی پرداخته است. وی معتقد است، منابع قدرت داخلی ایران مثل سازمان انرژی اتمی، سپاه پاسداران و سیاست‌مدارانی رده‌بالایی آن از جمله رهبری، رئیس‌جمهور، نمایندگان مجلس و غیره، سیاست خارجی این کشور را برای ادامه فعالیت‌های غنی‌سازی اورانیوم با هدف دستیابی به سلاح هسته‌ای تحت تأثیر قرار می‌دهند.

نوآوری این پژوهش، مقایسه فراز و فرودهای نقش مجلس شورای اسلامی در قبال تصمیمات دولت و سایر تصمیم‌گیرندگان در مناقشه هسته‌ای در طول ادوار مختلف است. در حالیکه مجلس همواره بر قرار داشتن در رأس تأکید دارد، لیکن در مواقع زیادی تعیین‌کننده سیاست‌گذاری‌های خارجی نبوده و به‌همین دلیل تلاش کرده تا جایگاه رفیع خود را بازستاند. از این رو، در این پژوهش، عملکرد مجلس در موضوع مناقشه هسته‌ای به‌گونه‌ای مورد بررسی قرار گرفته که، اهمیت ترتیبات حزبی، اشخاص، شرایط داخلی و بین‌المللی تبیین‌کننده حالات انفعالی یا کنش‌گری فعال آن قرار گیرد.

۲. چارچوب نظری

در تصمیم‌گیری و اقدام سیاست خارجی رهیافت‌های کلان که بر ورودی‌های زمینه‌ساز از محیط بین‌المللی تأکید داشتند، کشورها به مانند توپ‌های بیلاردی با ماهیت درونی یکسان و یکدست تصور می‌شدند که تابع و پذیرنده سیاست خارجی ناشی از خروجی کل نظام بین‌الملل هستند. نادیده گرفته شدن تمایزها دولت‌ها به‌عنوان بازیگران بین‌المللی و نیز تفاوت‌های موجود در میان سطوح مختلف تصمیم‌گیری داخلی آنها باعث شد تا در سطح خرد از تصمیم‌گیری سیاست‌گذاری خارجی، به عوامل تأثیرگذار داخلی توجه گردد. از این منظر، تصمیم‌گیری در مسائل سیاست خارجی کشور توسط افرادی صورت می‌پذیرد که در مراتب قدرت تصمیم‌گیری هستند (خلیلی، ۱۳۸۷: ۷۸). گراهام آلیسون با ارائه دو مدل «روند سازمانی» و «سیاست دیوانسالاری» صحنه داخلی سیاست خارجی را چندان متحد و یکپارچه نمی‌داند. از نظر وی، عمل یک حکومت یا ملت براساس محاسبات عقلایی و داده‌های عینی که آن را «سیاست عقلایی» می‌نامد، سنجیده می‌شود (Allison, 1997: 65). آلیسون با این استدلال که حکومت یک کشور متشکل از هرمی از سازمان‌های مختلف است، سیاست‌گذاری خارجی را محصول داد و ستدها و چانه‌زنی‌هایی صحنه داخلی می‌داند. از نظر آلیسون، رفتار خارجی حکومت‌ها برای تأمین منافع ملی از طریق این سازمان‌های مسئول که دارای مقتضیاتی همچون ساخت سازمان اداری، بازی قدرت میان افراد و سازمان‌های تصمیم‌گیرنده بوده و هر کدام خواهان دستیابی به هدفی خاص هستند، شکل می‌گیرد (سیف‌زاده، ۱۳۸۵: ۳۴۰-۳۳۹). از این رو، شناخت ارکان و اهداف سازمان‌های تصمیم‌گیرنده از اهمیت خاصی برخوردار است. آلیسون تصمیم‌گیری را در سه سطح برشمرده است:

۱. تصمیم‌گیری عقلایی، افرادی که راه‌حل‌ها و طرق عمل را سنجیده و تصمیمات با حداکثر مطلوبیت اتخاذ می‌نمایند.
۲. تصمیم‌گیری عقلایی محدود، سازمان‌ها تصمیمات را در محدوده زمینه‌ها، اداراک‌های الگوریتمی و توانایی‌ها اتخاذ می‌کنند.

۳. تصمیم‌گیری سیاستمداری بوروکراتیک، سیاستمداران درگیر سیاست براساس قواعد مدون، بخشنامه‌ها و دستورالعمل‌های فرموله شده تصمیمات را اتخاذ می‌نمایند (ملکی، ۱۳۸۲: ۸۲-۸۱).

انرژی هسته‌ای از دیگر مقولاتی است که مورد توجه آلیسون قرار گرفته است. وی در رابطه با اهمیت توانمندی هسته‌ای برای کشورها به موضوع بازدارندگی پرداخته و دو گزاره را برای آن مطرح نموده است:

الف: توازن هسته‌ای پایدار احتمال حمله هسته‌ای را کاهش می‌دهد. بدین معنی که، مهاجم با آگاهی از خطرات و هزینه‌های پاسخ کشور هدف دارنده سلاح هسته‌ای (تلافی)، از حمله هسته‌ای به آن کشور صرف‌نظر می‌کند.

ب: در شرایط توازن هسته‌ای پایدار، احتمال جنگ محدود بیشتر است. به این معنی که، ایده لزوم داشتن توازن هسته‌ای از عواقب و نتایج وجود جنگ‌های محدود است (Allison, 1969: 695).

آلیسون در سال ۲۱۰۵ در ارزیابی توافق آمریکا و هم‌پیمانانش در گروه ۵+۱ با ایران معتقد بود: توافقات به خودی خود نه خوب‌اند و نه بد، و این جزئیات آن‌هاست که آن‌ها را خوب یا بد می‌کند. وی معیار توافق خوب را بسندگی آن دانسته و در مورد ایران، بسندگی را در توافقی می‌داند که از توافق نکردن و دیگر گزینه‌ها برای جلوگیری از دستیابی ایران به بمب هسته‌ای، مؤثرتر باشد (آلیسون، ۱۳۹۴/۰۴/۱۷). با عنایت به این‌که، ایران نوعی شبه دموکراسی بوده و با وجود ساخت یکجانبه، دارای نهادهای دموکراتیک مثل مجلس و ریاست جمهوری می‌باشد، مجلس به‌عنوان یکی از محورهای قدرت محسوب می‌شود. بنابراین، نظریه آلیسون که بر لزوم مشخص شدن تأثیرات عوامل داخلی قدرت بر تصمیمات سیاست خارجی تأکید دارد، می‌تواند برای بررسی نقش و عملکرد مجلس شورای اسلامی در مناقشه هسته‌ای ایران و آمریکا مورد استفاده قرار گیرد.

۳. جایگاه مجلس در تصمیم‌گیری سیاست خارجی

اصل پنجاه و هشتم قانون اساسی ایران، اعمال قوه مقننه را از طریق مجلس شورای اسلامی قرار داده که از متشکل از نمایندگان منتخب مردم است و مصوبات طی اصول مشخصی برای اجرا به قوه مجریه و قضائیه ابلاغ می‌شود (فتحی و کوهی اصفهانی، ۱۳۹۷: ۲۷). قانون اساسی در فصل ششم جایگاه قوه مقننه را در ساختار حاکمیت و اصول ۷۱، ۷۲، ۸۰ و ۱۲۵ آن نیز ناظر بر جایگاه آن در سیاست

خارجی بوده و نشان می‌دهد مجلس علاوه بر شأن نظارتی و قانونگذاری در مسائل خارجی، تصمیم‌گیرنده نیز می‌باشد. براین اساس، مجلس از طریق تصویب طرح‌ها و قوانین، عهدنامه‌ها و قراردادها، اصلاحات مختصر در خطوط مرزی، امور مربوط به وام‌ها و استخدام کارشناسان خارجی به صورت مستقیم و نیز، از طریق تصویب بودجه متولیان اجرای سیاست خارجی، رأی اعتماد به وزرا، تحقیق و تفحص، سؤال و استیضاح دولت و وزرا به صورت غیرمستقیم، در تصمیمات سیاست خارجی نقش دارد (سلیمانی و دهقانی فیروزآبادی، ۱۳۹۳: ۸۲-۸۱). مجلس شورای اسلامی از دوره ششم تاکنون در موضوع مناقشه هسته‌ای میان ایران و آمریکا درگیر شده است. اختیار مجلس در تصمیمات هسته‌ای ایران را می‌توان با عنایت به عضویت رئیس آن در جلسات کمیته عالی هسته‌ای و شورای عالی امنیت ملی و صلاحیت تشکیل کمیسیون ویژه برای بررسی توافقات و رأی‌گیری و اعمال قدرت در آن درک نمود (پوراحمدی و بازوبندی، ۱۳۹۷: ۹۲). با این حال، درجه انعطاف‌پذیری یا مقاومت مجلس در برابر تصمیمات سیاست خارجی هسته‌ای دولت، متأثر از ترکیب نمایندگان و جهت‌گیری سیاسی جناح اکثریت مجلس و ارتباط آن با نهادهای رسمی و غیررسمی خارج از مجلس، خصوصیات فردی رئیس مجلس و شرایط داخلی و بین‌المللی است.

۴. مناقشه هسته‌ای ایران - آمریکا

درگیری و مناقشه بین ایران و ایالات متحده آمریکا بر سر برنامه هسته‌ای از زمان انتشار اخباری در رابطه با فعالیت‌های مخفی هسته‌ای ایران در نطنز و اراک توسط سازمان مجاهدین خلق در سال ۱۳۸۱ و محکوم شدن به نقض معاهدات ان‌پی‌تی و شروع فشار و تحریم از طرف اروپا و آمریکا برمی‌گردد (Joyner, 2016: 22). آمریکاییان بلافاصله هدف جمهوری اسلامی از ساخت و توسعه راکتورهای هسته‌ای را دستیابی به مقاصد نظامی و تولید سلاح هسته‌ای معرفی نمودند (Ogunnoiki & Adeyemi, 2020: 107). هرچند مقامات ایران برنامه هسته‌ای خود را صلح‌آمیز و برای شفاف‌سازی اعلام آمادگی کردند، شورای حکام آژانس بین‌المللی انرژی اتمی، با تصویب قطعنامه‌ای به ایران ۵۰ روز فرصت داد تا برنامه اتمی خود را کنترل کند. بدنبال آن نیز باوجود تأیید محمد البرادعی رئیس آژانس مبنی بر عدم وجود هیچ مدرکی مبنی بر پیگیری تولید سلاح‌های «بیانیه سعدآباد» در ۲۹ مهر ماه سال ۱۳۸۲ صادر و تعلیق غنی‌سازی توسط ایران پذیرفته شد (Rashid & et al, 2009: 32). عدم تحقق

وعده‌های اروپا و همراهی آن‌ها با آمریکا برای فشار بیشتر باعث شد دولت ایران در مرداد ماه سال ۱۳۸۳ تولید سانتریفیوژ نطنز را آغاز و به دستور رهبر ایران در تاریخ ۱۳۸۴/۲/۶ UCF اصفهان راه-اندازی شد (مرکز اسناد انقلاب اسلامی، ۱۳۹۷). با روی کار آمدن دولت نهم به ریاست محمود احمدی-نژاد، ادامه چرخه سوخت هسته‌ای و از سرگیری فعالیت‌های هسته‌ای در پیش گرفته شده و پلمپ تأسیسات هسته‌ای نطنز و اصفهان شکسته شد. این مسئله سبب شد تا ایران از طرف شورای حکام به تقض تعهدات متهم گشته و در هجدهم اسفند ۱۳۸۴ (هشتم مارس ۲۰۰۶)، پرونده هسته‌ای ایران به شورای امنیت سازمان ملل ارجاع شد (IAEA GOV, 2005: 77). بدنبال آن نیز قطعنامه‌های ۱۹۶۹، ۱۷۳۷، ۱۷۴۷، ۱۸۰۳، ۱۸۳۵ و ۱۹۲۹ بر علیه ایران صادر گردید.

ایران پس از آن به دنبال حل بحران هسته‌ای و رفع تحریم‌ها، مذاکرات گسترده‌ای را با گروه ۵+۱ در قالب (ژنو یک در تیر ماه ۱۳۸۷، ژنو دو در مهر ماه ۱۳۸۸، ژنو سه در آذر ماه ۱۳۸۹، مذاکرات بهمن ۱۳۸۹ و فروردین ۱۳۹۱ در شهر استانبول ترکیه، سوم و چهارم خرداد ماه سال ۱۳۹۱ بغداد پایتخت عراق، هشتم و نهم همین ماه در مسکوی روسیه در و نهم اسفند ۱۳۹۱ در آلمانی و دیگر مذاکرات) دنبال نمود و سرانجام در ۲۳ تیر ۱۳۹۴ برنامه جامع اقدام مشترک (برجام) را با گروه ۵+۱ در وین اتریش منعقد نمود. با اینحال، دونالد ترامپ ایالات متحده آمریکا توسط دونالد ترامپ در ۸ مه ۲۰۱۸ از برجام خارج کرده و فهرست تحریم‌ها و برنامه زمان‌بندی شده برای بازگشت تحریم علیه ایران را مشخص نموده و خواستار انجام مذاکرات جدید با اضافه شدن مواردی همچون صنایع موشکی و حضور منطقه-ای ایران به آن شد. ترامپ همچنین، در جهت شکست تلاش‌های اروپا، چین و روسیه برای زنده نگه داشتن برجام از طریق گشایش کانال‌های مالی برای تبادلات مالی با طراحی پشتیبانی از صرافی‌ها (اینستکس) تحریم‌های ثانویه را وضع نمود (Yazdani, 2019: 181). قرار دادن نام سپاه پاسداران در فهرست سازمان‌های تروریستی و ترور و به شهادت رساندن سردار قاسم سلیمانی فرمانده نیروی قدس سپاه در ۱۳ دی ماه ۱۳۹۸ دیگر اقدام دولت آمریکا بود که حمله موشکی سپاه پاسداران پایگاه آمریکایی عین‌الاسد در عراق در تاریخ ۱۸ دی ۱۳۹۸ در عملیات «شهید سلیمانی» را به دنبال داشت. با وجود آتش‌زدن نسخه برجام در صحن علنی مجلس، تصویب قانون اقدام راهبردی برای لغو تحریم‌ها و صیانت از حقوق ملت ایران، برداشتن ۵ گام کاهش تهدات برجامی و تهدید ایران به افزایش

غنی‌سازی اورانیوم فراتر از ۴ درصد (lenze & tagma, 2020: 185)، جو بایدن رئیس جمهور بعدی آمریکا، خروج ترامپ از برجام را اشتباهی عظیم دانسته و جهت جلوگیری از تجهیز ایران به سلاح هسته‌ای خواستار بازگشت به برجام شد. وی به ایران وعده داد که در صورت توقف غنی‌سازی ۲۰ درصدی، ساخت سانتریفیوژهای پیشرفته و اجرای پروتکل الحاقی، ۱ تا ۲ میلیارد دلار از دارایی‌هایش را آزاد نماید (محمدی‌رمضانی، ۱۴۰۱: ۱۵). در ایران نیز دولت شهید سیدابراهیم رئیسی، احیای توافق هسته‌ای را بدون موضوعات موشکی و فعالیت‌های منطقه‌ای ایران ممکن می‌دانست (احمدی‌نژاد و شیخ‌نشین، ۱۴۰۱: ۸۰-۷۹). این روند با شروع جنگ روسیه و اوکراین در اسفندماه سال ۱۴۰۰ و اتهام‌زنی به ایران جهت فروش پهبادهای نظامی به روسیه و وقوع ناآرامی‌های داخلی ۱۴۰۱ ایران و حمایت آمریکا از جریان اغتشاشات، به تعویق افتاد. باینحال، مذاکرات پس از گذشت مدتی با انجام توافقاتی بین ایران و آمریکا برای مبادلات زندانی‌ها و آزادی بخشی از منابع بلوکه شده ایران و تهیه سندی با عنوان «سند سپتامبر» دوباره به جریان افتاد. شروع جنگ غزه در ۷ اکتبر ۲۰۲۳ میان حماس و اسرائیل و تسری آن به درگیری اسرائیل با ایران، لبنان و دیگر اعضای محور مقاومت و به شهادت رسیدن رهبران حماس و حزب‌الله دوباره موضوع مذاکرات هسته‌ای ایران را به حاشیه راند. در حال حاضر نیز، با افزایش تهدیدهای اسرائیل جهت حمله به تأسیسات هسته‌ای ایران و روی کار آمدن مجدد ترامپ در آمریکا نحوه مناقشه هسته‌ای ایران وارد مرحله‌ای نامعلوم شده است.

۵. مجلس شورای اسلامی و مناقشه هسته‌ای

۵-۱. مرحله اول؛ تصمیم‌پذیری

با انتشار اطلاعات برنامه اتمی ایران طی گزارش ۱۴ آگوست ۲۰۰۲ سازمان مجاهدین خلق از محل دقیق تأسیسات هسته‌ای نظنز و تأسیسات اراک مناقشه میان ایران و آمریکا که اندکی پیش‌تر به دلیل قرارداد نام ایران در محور شرارت توسط دولت جرج بوش تیره شده بود، بالا گرفت. با اینحال، راهبرد دولت سیدمحمد خاتمی در پرونده هسته‌ای، تلاش برای مسالمت‌آمیز نشان دادن و کاهش حساسیت آن بود. دولت در این زمان تلاش داشت از شکاف دیدگاهی بین اروپا و آمریکا استفاده نموده و پرونده هسته‌ای ایران را از دستور کار آژانس خارج و جلوی ارجاع پرونده به شورای امنیت سازمان ملل را بگیرد. بدین ترتیب دولت خاتمی با سه کشور اروپایی توافق اس بی را در سال ۲۰۰۳ جهت نشان دادن

صلح‌آمیز بودن برنامه هسته‌ای و عدم تمایل ایران برای تولید سلاح‌های هسته‌ای امضاء نمود (Hadzikadunic, 2014: 8). در این مذاکرات دولت ایران موظف شد با آژانس بین‌المللی اتمی برای شفاف‌سازی نهایت همکاری را داشته باشد. پس از آن نیز، ایران ضمن همکاری کامل با آژانس، پروتکل الحاقی را امضاء نموده و تعلیق داوطلبانه غنی‌سازی را پذیرفت.

تحولات فوق، متقارن با دوره ششم مجلس شورای اسلامی بوده است. هرچند در رابطه با نقش پذیرنده بودن مجلس در تصمیمات مناقشه هسته‌ای می‌توان به عواملی همچون عدم توازن تخصص نمایندگان مجلس در مقایسه با متخصصان و دیپلماتهای قوه مجریه و تأثیرگذاری بیشتر دیگر تصمیم‌گیرندگان همچون نهاد رهبری اشاره نمود، ترکیب حزبی نمایندگان نیز از اهمیت زیادی برخوردار است. به‌گونه‌ای که، مجلس ششم با ترکیبی از اکثریت اصلاح‌طلبان همسو با دولت هفتم و متمایل به لیبرال دموکراسی غربی بوده است (فوزی و زارعی، ۱۳۹۶: ۸۶). در این دوره، مجلس همگام با دولت تلاش کرده تا تصویری مثبت از ایران از طریق اتخاذ سیاست خارجی صلح‌گرا و چندجانبه‌گرا، اعتمادساز، تنش‌زدا، تعامل‌گرا و متعهد به معاهده ان‌پی‌تی به جهان نشان داده شود (عباسی و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۲۷-۱۲۳). مجلس با سیاست خارجی دولت هشتم مبنی بر پذیرش مسئولیت این اقدامات همراهی نموده و نامه‌ای با امضای ۱۲۷ نماینده را به رهبر انقلاب ارائه نموده است. اجرای مفاد قطعنامه شورای حکام، پذیرش پروتکل الحاقی بدون قید و شرط و تعلیق داوطلبانه کل فعالیت‌های غنی‌سازی و لزوم امضای توافق ۲۹ مهر ۱۳۸۲ سعدآباد جزئیات این نامه است (خبرگزاری دانشجو، ۱۳۹۱/۱/۱۹). بدین ترتیب، فضای حاکم بر این دوره از مجلس، همراهی با دولت جهت پرهیز از درگیری و کاهش تنش و درگیری با آمریکا بوده است.

۲-۵. مرحله دوم؛ تأثیرگذاری و همراهی

زمان فعالیت مجلس هفتم همزمان با نیمه دوم دولت هشتم و نیمه اول دولت نهم بوده است. در این زمان، دولت احمدی‌نژاد بر این باور بود، کاربست سیاست خارجی تنش‌زدایی و عادی‌سازی روابط با کشورهای منطقه، اروپا و آمریکا توسط دولت‌های گذشته به انفعال و عقب‌گرد ایران منجر شده و بایستی از طریق اتخاذ و بازتأکید آرمان‌های انقلاب اسلامی آن را جبران نمود (دهقانی‌فیروزآبادی و نوری، ۱۳۹۱: ۱۶۵-۱۵۹). این دولت هرگونه همکاری با آمریکا و اروپا که نتیجه آن تعلیق غنی‌سازی باشد را قبول نداشت و در همراهی با نظرات آیت‌الله خامنه‌ای رهبر ایران جهت توسعه علمی، خودکفایی

و استقلال سیاسی، خواهان توسعه انرژی هسته‌ای بود (Clarke, 2013: 61-63). با اینکه مناقشه هسته‌ای در این دوران وضعیتی بحرانی بوده و شش قطعنامه شورای امنیت سازمان ملل بر علیه ایران، ارجاع پرونده ایران به فصل هفتم منشور سازمان ملل و اعمال تحریم‌های اجماعی بین‌المللی را به همراه داشت، لیکن، پیشرفت قابل ملاحظه‌ای نیز در صنعت هسته‌ای ایران در فناوری و تولید اورانیوم ۲۰ درصد، تولید سوخت رآکتور تحقیقاتی تهران، ساخت سانتریفیوژ، آب‌سنگین رقم خورد (اسماعیلی و نوری، ۱۴۰۰: ۲۷۱-۲۷۰).

این وضعیت در سطح مجلس هفتم نیز متأثر از اختلافات سیاسی میان اصول‌گرایان غالب در مجلس و اصلاح‌طلبان حاضر در دولت بوده است. برتری اصول‌گرایان در مجلس هفتم و پررنگ شدن الگوهای استکبارستیزی صدر انقلاب، نمایان‌گر اهتمام مجلس به بازایی نقش خود در تصمیم‌گیری‌های سیاست خارجی و تأثیرگذاری در مناقشه هسته‌ای با آمریکا بوده است. دو قانون هسته‌ای مصوب شده ذیل توسط این مجلس بیانگر این مسئله می‌باشد:

۱. تصویب طرح «دستیابی به فناوری صلح‌آمیز هسته‌ای» (۲۵ اردیبهشت ماه ۱۳۸۴ با امضای ۲۳۵ نماینده). این مصوبه، دولت را مکلف نمود که همزمان با رعایت قوانین بین‌المللی و مفاد پیمان منع گسترش سلاح‌های هسته‌ای، با استفاده از توانایی دانشمندان و امکانات داخل و خارج، ایران را در زمینه فناوری هسته‌ای صلح‌آمیز نظیر تأمین چرخه سوخت بیست هزار مگاوات برق هسته‌ای توانمند سازد.

۲. تصویب «قانون ملزم نمودن دولت به تعلیق نمودن اقدامات داوطلبانه در وضعیت ارجاع و یا گزارش پرونده هسته‌ای به شورای امنیت» (۱ آذرماه ۱۳۸۴).

مجلس هفتم در این مصوبات به دولت تکلیف کرد، در مقابل اقداماتی همچون، ارجاع، گزارش و ارائه اطلاعات پرونده هسته‌ای به شورای امنیت، تمامی همکاری‌های با آژانس بین‌المللی انرژی اتمی که به صورت داوطلبانه انجام می‌شد را معلق کند (مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱/ ۹/ ۱۳۸۴). نمایندگان معتقد بودند، دولت از تعهدات معاهده ان.پی.تی پروتکل الحاقی فراتر عمل کرده و با این قانون، ایران تکالیف فراقانونی و فراحقوقی را انجام نداده و تهدید ارجاع پرونده به شورای امنیت را برنمی‌تابد. پس از صدور قطعنامه هسته‌ای ۱۷۳۷ شورای امنیت نیز، مجلس هفتم «قانون الزام دولت

به تجدیدنظر در همکاری با آژانس» (۶ دی ماه ۱۳۸۵) را تصویب نمود (ایرنا، ۷/ ۱۲/ ۱۳۸۶) تا باعث افزایش سرعت اجرای برنامه صلح‌آمیز هسته‌ای شود.

الگوهای نهادی و فردگرایانه تأثیرگذار در مجلس در جریان مناقشه هسته‌ای ایران و آمریکا که باعث تغییر به نقش تأثیرگذاری و همراهی آن شده است در دوره هشتم و نهم نیز مشهود است. به گونه‌ای که، در مجلس هشتم که اکثریت نمایندگان اصول‌گرایان بودند و از ۲۸۷ کرسی ۱۹۸ کرسی آن را در اختیار داشتند و علی لاریجانی را به‌عنوان رئیس مجلس انتخاب نمودند. با اینحال، آمار طرح‌ها و لوایح این دوره نشان می‌دهد، مجلس هشتم نیز مانند مجالس قبل بیشتر دریافت و تصویب‌کننده لوایح دولتی بوده و هم‌گرایی سیاسی با دولت داشته است. هرچند در این مجلس سؤال از وزرا نسبت به مجالس قبل زیاد بوده و برای اولین بار در تاریخ جمهوری اسلامی، رئیس جمهور (احمدی‌نژاد)، جهت پاسخ به صحن علنی فراخوانده شده است (فقیهی و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۹۲-۱۹۰). لاریجانی که از سال ۱۳۸۴ دبیر شورای عالی امنیت ملی نیز بود، اعتقاد داشت، مجلس به‌عنوان ریل‌گذار کشور در رأس بوده و نهاد دیگری نمی‌تواند جای آن قرار بگیرد. وی گفته بود: مجلس هشتم می‌داند چگونه از حق خود دفاع کرده و ضمن تعامل با دیگر قوا برای احقاق حقوق ملت کار کند (خبرآنلاین، ۱۳۸۷). مجلس هشتم، تلاش نمود با برگزاری همایش «سی سال قانونگذاری و نظارت» جایگاه محوری قوه مقننه در سیاست-گذاری‌های کشور را تثبیت و مرجعیت مجلس در مهم‌ترین رویدادهای پس از انقلاب اسلامی را به دیگران بازگو نماید.

لاریجانی به‌عنوان رئیس مجلس نیز درحوزه هسته‌ای بسیار فعال عمل کرده و خواهان افزایش کنشگری در تصمیم‌گیری‌های هسته‌ای بود. وی برنامه هسته‌ای را از نظر استراتژیک با ملی شدن صنعت نفت برابر قرار داده و استراتژی هوشمندانه جمهوری اسلامی را باعث به بن‌بست رساندن تئوری یکجانبه‌گرایی و اقدام پیش‌دستانه آمریکا می‌دانست. وی گفته بود، ایران در مسئله هسته‌ای با استراتژی مشخص و درستی پیش می‌رود و در این زمینه بسته‌ای پیشنهادی دارد و چنانچه نظارت‌های گروه ۱+۵ از تأسیسات هسته‌ای ایران ماجراجویانه نباشد، جمهوری اسلامی نظرات طرفین را مورد توجه قرار خواهد داد (ایسنا، ۱۸/ ۲/ ۱۳۸۷). گفت‌وگوهای لاریجانی با سولانا برای از سرگیری مذاکرات هسته‌ای در این دوره، حاکی از احتمال افزایش نقش رئیس مجلس به‌عنوان مذاکره‌کننده اصلی با گروه ۱+۵ بود.

هرچند در عمل و با تصمیم دولت، سعید جلیلی دبیر شورای عالی امنیت ملی نقش اصلی را در مذاکرات با گروه ۱+۵ ایفا می‌نمود.

مناقشه بر سر مسئله هسته‌ای ایران در زمان مجلس نهم متأثر از ناآرامی‌های سال ۱۳۸۸ و دخالت‌های دولت آمریکا در مسائل داخلی ایران بوده است. انتخابات این دوره از مجلس (۱۲ اسفند ماه ۱۳۹۰)، با حواشی زیادی از جمله رد صلاحیت‌های گسترده، بازداشت سران اصلاح‌طلب و تحریم انتخابات مجلس از سوی حامیان آنها و انشعاب در جبهه اصول‌گرایان همراه بوده است (فوزی و زارعی، ۱۳۹۶: ۹۲-۹۱). در این زمان، در مقابل تلاش دولت نهم برای دستیابی به انرژی هسته‌ای، آمریکا مذاکرات هسته‌ای را از اولویت خارج کرده و بر حمایت از معترضان و مخالفان داخلی و خارجی ایران متمرکز شد. تحریم بانک مرکزی و ضبط دارایی‌های آن، مسدود کردن کانال سوئیفت برای بانک‌ها، لغو کردن قراردادهای نفتی ایران با اروپا از نتایج موضع‌گیری آمریکا بود که در نتیجه آن ایران با افزایش مشکلات اقتصادی مردم و نارضایتی عمومی روبرو شد (پوراحمدی و بازبندی، ۱۳۹۷: ۸۸-۸۷). به این ترتیب، در انتخابات ریاست جمهوری دوره یازدهم، گفتمان تعامل سازنده با جهان و کاهش تنش با آمریکا توسط حسن روحانی و طرح شعار «سانتریفیوژ باید بچرخد، چرخ زندگی مردم هم باید بچرخد» مورد پسند مردم ایران قرار گرفت (احمدی‌نژاد، قربانی‌نشین، ۱۴۰۱: ۶۹). دولت روحانی به آمریکا و طرف‌های مذاکره اعلام نمود که جمهوری اسلامی ایران هیچ علاقه‌ای به سلاح هسته‌ای نداشته و تصمیم به حل مناقشه هسته‌ای دارد و همین تصمیم از طرف مقابل راهگشا خواهد بود (Osiewicz, 2019: 113) و در صورت همکاری آنان، از طریق انجام مذاکرات سازنده به سمت اعتمادسازی پیش خواهند رفت (Al-Shboul & Al-Rawashdeh, 2013: 45-46). طی این دوره به دلیل نزدیکی مواضع رئیس مجلس با رئیس جمهور شرایط برای هم‌گرایی دولت و مجلس نیز فراهم شد که از نتایج آن امضای توافق هسته‌ای (برجام) در سال ۲۰۱۵ بود. مصوبات مجلس نهم نشان‌دهنده همراهی آن با راهبرد برد-برد دولت روحانی عین تأکید به نقش برابر در تصمیم‌گیری‌های هسته‌ای بوده است. برخی از این مصوبات مجلس به شرح ذیل بوده است:

۱. الزام دولت به حفظ دستاوردها و حقوق هسته‌ای ایران (۱۳۹۴/۴/۲).

۲. موافقت با نظارت‌های متعارف آژانس بین‌المللی انرژی هسته‌ای از سایت‌های هسته‌ای.

۳. ممنوع شدن هرگونه محدودیت برای کسب دانش و فناوری هسته‌ای.

۴. مصوبه اقدام متناسب و متقابل دولت در اجرای برجام (سمعی اصفهانی و خدابخشی، ۱۳۹۹: ۱۹۵-۱۹۲).

۳-۵. مرحله سوم؛ تصمیم‌سازی

حوزه سیاست خارجی و چگونگی تعامل با ایالات متحده آمریکا بویژه پس از توافق هسته‌ای (برجام) مهمترین موضوع در زمان انتخابات مجلس دهم بوده است. زیرا در جریان این انتخابات که در ۷ اسفند ۱۳۹۴ برگزار شد، رقابت اصلی بین موافقان و مخالفان برجام بوده است. در این دوره، اصلاح-طلبان تلاش داشتند تا مجلس دهمی شکل گیرد تا همسویی بیشتری با دولت داشته باشد. درحالیکه، اصول‌گرایان تلاش می‌کردند مجلس انقلابی شکل دهند تا قدرت موازنه و مهار سیاست‌گذاری‌های دولت را داشته باشد (ساروی، ۱۳۹۷: ۲۰۵). با اینکه در ابتدا، افزایش تحریم‌های بین‌المللی و مشکلات اقتصادی مردم و امیدواری به حل آن از طریق برجام، در ابتدا باعث ناکامی گفتمان اصول‌گرایی در برابر اصلاح‌طلبان شد (جعفری و جانباز، ۱۳۹۵: ۱۰۲)، با اینحال، پیروزی دونالد ترامپ در آمریکا و مواضع ضد برجامی وی اوضاع را تغییر داد. ترامپ برجام امضاء شده توسط دولت اوباما را یکی از بدترین فاجعه‌بارترین معاملات آمریکا می‌دانست (Macdonald, 2018: 427) و به‌همین دلیل آمریکا را در سال ۲۰۱۸ از برجام خارج کرد. دولت وی تلاش داشت تا از این طریق ضمن قطع منابع درآمدی ایران، حضور منطقه‌ای و برنامه موشکی ایران را نیز متوقف نماید.

نتیجه اقدامات ترامپ باعث شد تا ماهیت تأثیرگذاری و همراهی مجلس شورای اسلامی با تصمیمات هسته‌ای دولت تغییر نموده و مجلس نقش تصمیم‌سازی در تقابل با آمریکا را دنبال نماید. در این فرآیند، لاریجانی در دیدار با کیم یونگ نام، رئیس مجمع عالی خلق کره شمالی در سال ۱۳۹۶ گفته بود: با وجود اینکه سلاح هسته‌ای را برای امنیت جهان مضر می‌دانیم، لیکن از دستیابی به انرژی صلح‌آمیز هسته‌ای دفاع می‌کنیم (مهر، ۱۳/۵/۱۳۹۶). وی ضمن انتقاد از رژیم صهیونیستی و عربستان جهت تحریک آمریکا برای اعمال فشار بیشتر برضد ایران، زیاده‌خواهی ترامپ را زیر سوال برده و آمریکا را به مسئله‌سازی متهم نمود. لاریجانی پس از خروج آمریکا از برجام نیز، دولت ترامپ را دولتی بی‌مسئولیت و غیرقابل اعتماد در قبال تعهدات خواند که کاری به قواعد بین‌المللی ندارد و تأکید کرد که جمهوری اسلامی هیچگونه تغییری در ساختار برجام را نخواهد پذیرفت. وی شرط‌گذاری ترامپ برای انجام مذاکره از جمله اضافه شدن توان موشکی و حضور منطقه‌ای ایران به مذاکرات را غیرقابل قبول

دانست و گفت: از نظر مجلس یک‌بار توافق انجام و تمام شده شرایط دیگری پذیرفته نیست (تسنیم، ۱۳۹۷/۱۲/۲۶). در این دوره که مصادف با درگیری نیروهای سپاه پاسداران با نیروهای آمریکا در منطقه و بویژه عملیات ترور و شهادت سردار قاسم سلیمانی فرمانده سپاه قدس و تعدادی از فرماندهان مقاومت و در مقابل حمله موشکی سپاه پاسداران به پایگاه آمریکایی عین‌الاسد در عراق بود. از این رو، در این زمان تلاش سه کشور انگلیس، فرانسه و آلمان برای حفظ برجام به دلیل عدم التزام آنها به تأمین منافع اقتصادی و تجاری ایران در مقابل تحریم‌های آمریکا، با واکنش تهاجمی دولت و نمایندگان مجلس روبرو شد. به‌گونه‌ای که، نمایندگان مجلس دهم قوانین جدید ضد‌آمریکایی و برجامی را به شرح ذیل به تصویب رساندند تا محدودیت‌های بیشتری را در مقابل تصمیمات هسته‌ای دولت در برابر آمریکا و دیگر اعضای باقی مانده در برجام اعمال نمایند. برخی این مصوبات به شرح ذیل است:

۱. قانون «اقدام متقابل در برابر اعلام سپاه پاسداران به‌عنوان سازمان تروریستی توسط آمریکا» (۱۳۹۸/۲/۳).

۲. اصلاح قانون قبل که پنتاگون و شرکت‌ها و مؤسسات وابسته و عاملان شهادت سردار سلیمانی تروریست اعلام شدند.

۳. قانون «مقابله با اقدامات ماجراجویانه و تروریستی آمریکا در منطقه» (۱۳۹۶/۵/۲۲).

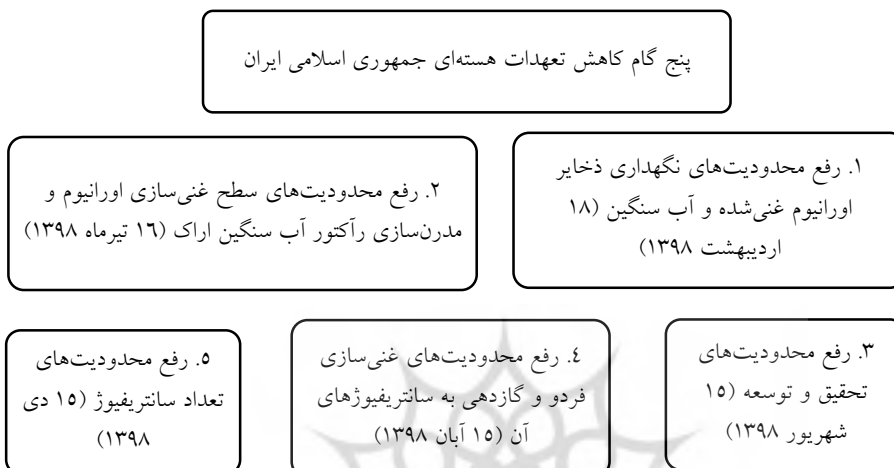
۴. قانون برنامه ششم توسعه - دفاعی و امنیتی برای افزایش توان دفاعی کشور.

۵. قانون الحاق دولت جمهوری اسلامی ایران به پیمان (آسه‌آن) (۱۳۹۷/۳/۲۲) جهت خشی‌سازی پروژه ایران هراسی و هزینه‌مند کردن بازگشت تحریم‌های آمریکا.

مجلس دهم در بخش نظارتی نیز، مواردی همچون تحقیق و تفحص از پرونده‌های حقوق دولت و ملت ایران در مقابل آمریکا و بررسی گزارش‌های مربوط به روند اجرای برجام در صحن علنی به انجام رسانده است. این مجلس وزیر امور خارجه را ملکلف نمود تا به طور مرتب مسائل سیاست خارجی، دیپلماسی، توافق هسته‌ای و برجام را به نمایندگان مجلس توضیح دهد. همچنین، بررسی وضعیت برجام و مسئله مصادره دو میلیارد دلار از دارایی‌های ایران توسط آمریکا و پیگیری تحولات برجامی از دیگر اقدامات آن بوده است (مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۹۹: ۱۴-۵). در نتیجه فشار مجلس از یک‌طرف و عدم کارایی اقدامات اروپا، چین و روسیه برای راه‌اندازی کانال‌های مالی جهت مبادلات

اقتصادی با ایران و زنده نگه داشتن برجام به دلیل تحریم‌های ثانویه آمریکا از طرف دیگر (Yazdani, 181: 2019)، دولت ایران در پنج مورد ذیل به کاهش همکاری خود در ذیل برجام مبادرت نموده است.

پنج گام کاهش تعهدات هسته‌ای جمهوری اسلامی ایران

منبع: مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی

استمرار نقش تصمیم‌سازی مجلس در مناقشه هسته‌ای با انتخابات یازدهمین دوره مجلس شورای اسلامی (اسفندماه سال ۱۳۸۹) که با پیروزی جناح اصول‌گرا و کسب اکثریت بیش از سه‌چهارم کل کرسی‌های مجلس توسط آن‌ها همراه بود، ادامه یافته است (خسروی، ۱۳۹۹: ۹۳). زیرا، در زمان انتخابات مجلس یازدهم یک باور عمومی رایج بود که جایگاه مجلس در نظام تصمیم‌گیری کلان به دلیل افزایش نفوذ فردی رئیس مجلس در ازای کاهش نقش نهادی آن تنزل یافته و مناسب نیست. همچنین، بدلیل حضور بعضی از نمایندگان در بدهستان‌های اقتصادی و سیاسی رانت‌آلود لازم بود تا از طریق تشکیل «مجلس قوی»، جایگاه از دست‌رفته مجلس بازسازی شود (پژوهشکده تحقیقات راهبردی مجمع تشخیص مصلحت نظام، ۱۳۹۹). در این رابطه، نمایندگان اصول‌گرای مجلس یازدهم با فراخواندن محمدجواد ظریف وزیر امور خارجه به صحن علنی مجلس و ایراد سؤالاتی درخصوص جدی گرفته نشدن دیپلماسی اقتصادی و علت تلاش برای مذاکره با آمریکا و دادن کارت زرد به وی، دولت را در زمینه مذاکرات هسته‌ای تحت فشار قرار دادند (فارس، ۸/ ۳/ ۱۴۰۰). مجلس یازدهم در ادامه نیز با تهیه طرح‌ها و تصویب قوانین برجامی تلاش نمود تا از اقدامات تصمیمات یکجانبه دولت در مذاکرات هسته‌ای ممانعت نماید.

قانون اقدام راهبردی برای لغو تحریم‌ها و صیانت از منافع ملت ایران که در جلسه علنی روز چهارشنبه مورخ ۱۳۹۹/۹/۱۲ شامل ۹ ماده می‌باشد، تصویب و به تأیید شورای محترم نگهبان رسید، مهمترین اقدام مجلس در حوزه تصمیم‌سازی در مناقشه هسته‌ای ایران- آمریکا به شمار می‌رود. این قانون بیانگر تلاش نمایندگان برای احیای نقش برتر مجلس در تصمیمات اساسی بویژه در مسائل سیاست خارجی بوده است. محمدباقر قالیباف رئیس مجلس، لغو نشدن تحریم‌ها، افزایش تحریم‌ها و بی‌دلیل بودن اجرای یک‌طرفه تعهدات برجای از سوی ایران را علت تصویب قانون اقدام راهبردی دانسته و آن را موجب تولید قدرت برای کشور و ابزاری برای چانه‌زنی جهت کاش تحریم‌ها عنوان نمود (مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۹۹/۱۲/۲۹). موارد این قانون عبارتند از:

ماده ۱- مکلف شدن سازمان انرژی اتمی برای تأمین شروط نه گانه مقام معظم رهبری در خصوص توافق هسته‌ای، برای تولید اورانیوم با غنای ۲۰ درصد اقدام نماید (این سازمان وظیفه دارد سالانه حداقل ۱۲۰ کیلوگرم را در داخل کشور ذخیره کرده و نیاز کشور به اورانیوم با غنای بالای ۲۰ درصد کاملاً تأمین نماید).

ماده ۲- سازمان انرژی اتمی ظرفیت غنی‌سازی و تولید اورانیوم با غنای متناسب هر یک از مصارف صلح‌آمیز کشور را ماهانه حداقل ۵۰۰ کیلوگرم افزایش داده و همچنین، نسبت به نگهداری و انباشت مواد غنی‌سازی شده جهت مصرف معین حجم لازم در کشور، اقدام نماید.

ماده ۳- سازمان انرژی اتمی وظیفه دارد، عملیات نصب، تزریق گاز، غنی‌سازی و ذخیره‌سازی مواد را تا حد لازم، با تعداد حداقل ۱۰۰۰ دستگاه از ماشین‌های نسل دوم پیشرفته آغاز کند. این سازمان همچنین، بایستی با ماشین‌های نسل ششم با حداقل ۱۶۴ ماشین این نوع عملیات غنی‌سازی، تحقیق و توسعه را آغاز کرده و آن را به ۱۰۰۰ دستگاه ماشین جدید توسعه دهد.

ماده ۴- مکلف شدن سازمان انرژی اتمی برای بهره‌برداری از کارخانه تولید اورانیوم فلزی در اصفهان.

ماده ۵- مکلف شدن سازمان انرژی اتمی، به طراحی عامل واکنش (راکتور) آب سنگین ۴۰ مگاواتی جدید تولید همسان‌های پایدار (رادیو ایزوتوپ) بیمارستانی هم‌زمان با عملیات بهینه‌سازی و راه‌اندازی عامل واکنش (راکتور) ۴۰ مگاواتی آب سنگین اراک طبق جدول زمان‌بندی.

ماده ۶- الزام دولت به توقف اجرای داوطلبانه سند الحاقی در صورت عدم اجرای کامل تعهدات توسط کشورهای متعهد.

ماده ۷- الزام دولت به گزارش بلافاصله و دقیق اقدامات انجام شده در قبال اقدام کشورهای متعهد.

ماده ۸- رئیس جمهور و دستگاه‌های اجرایی ذیربط مسئول اجرای صحیح و کامل این قانون هستند.

ماده ۹- محکوم شدن به مجازات تعزیری درجات ۴ یا ۵ قانون مجازات اسلامی برای مستنکفین.

مجلس شورای اسلامی در دوره دوازدهم نیز که از خرداد ماه سال ۱۴۰۳ کار خود را آغاز نموده است، تلاش نموده در ادامه مسیر تصمیم‌سازی در حوزه هسته‌ای گام بردارد. شروع جنگ غزه و بالا رفتن سطح درگیری ایران و اسرائیل که با حمایت آمریکا در پنجم آبان ۱۴۰۳ به طور مستقیم به خاک ایران تجاوز کرده و برخی مواضع نظامی را در تهران و برخی شهرها مورد هدف قرار داد، لزوم بالا بردن سطح امنیت دفاع هسته‌ای را در ایران مورد توجه قرار داد، با واکنش نمایندگان مجلس همراه بوده است. بر این اساس، نمایندگان مجلس دوازدهم طرح «توسعه بهره‌برداری صلح آمیز از فناوری هسته‌ای ایران»، مشتمل بر ۱۹ ماده را در مورخ ۱۴۰۳/۷/۱۵ با توجه به فراز و فرودهای فرایند هسته‌ای و تغییر راهبرد دولت‌ها و لزوم نمایان شدن تأثیر دستاوردهای هسته‌ای در زندگی مردم برای تبدیل شدن به قانون ارائه نمودند (مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۴۰۳/۷/۱۵) همچنین، ۳۹ نماینده مجلس دوازدهم در نامه‌ای به شورای عالی امنیت ملی خواستار تجدید نظر در دکترین دفاعی شده و افزایش توان هسته‌ای جمهوری اسلامی شدند (خبرآنلاین، ۱۴۰۳/۰۷/۱۸). با اینحال، براساس قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران تعیین کننده اصلی سیاست خارجی رهبر معظم انقلاب اسلامی بوده و همواره با توجه به شرایط داخلی و خارجی در این حوزه به تعیین خط و مشی پرداخته‌اند.

نتیجه‌گیری

این پژوهش به رابطه مجلس شورای اسلامی با مناقشه هسته‌ای ایران - آمریکا پرداخته است. با اینکه مجلس جزو کانون‌های اصلی تصمیم‌گیری در سیاست خارجی در ایران به شمار می‌رود، در طول مناقشه هسته‌ای ایران- آمریکا حائلی همچون تصمیم‌پذیری، تأثیرگذاری و همراهی و تصمیم‌سازی را از خود به نمایش گذاشته است. جهت‌گیری‌های سیاسی نمایندگان پارلمان و نقش‌آفرینی‌های فردی رئیس مجلس به علت حضور در مراکز و جلسات حساس تصمیم‌گیری و شرایط داخلی و بین‌المللی از متغیرهای اصلی تعیین کننده نقش مجلس به‌شمار می‌روند. از نظر این پژوهش، مجلس در آغاز

مناقشه هسته‌ای به دلایلی همچون عدم تخصص کافی در مسائل سیاست خارجی، وجود تصمیم‌گیرندگان برتر در حوزه هسته‌ای همچون نهاد رهبری و همسو بودن جناح اکثریت مجلس با رئیس جمهور و دولت، در مناقشه هسته‌ای با آمریکا به شکل تصمیم‌پذیر از سیاست‌های دولت عمل نموده است. تأثیرگذاری و همراهی حالت دومی است که مجلس شورای اسلامی با گذشت زمان و کمتر کردن فاصله اختیارات خود در مناقشه هسته‌ای از خود بروز داده است. در این وضعیت مجلس تلاش نموده تا با کنشگری فعال نقش خود را در تصمیم‌گیری‌های سیاست خارجی بازیافته و مقامی برابر با دولت در تصمیمات هسته‌ای دولت احراز نماید. نتیجه چنین رویکردی عمدتاً به همراهی دولت و مجلس در روند مذاکرات انجامیده است. مجلس همچنین، با گام نهادن در مسیر تصمیم‌سازی و تعیین خط و مشی برای دولت در مذاکرات هسته‌ای بویژه با تصویب قانون راهبردی برای لغو تحریم‌ها و صیانت از منافع ملت ایران، موفق شده در تصمیم‌گیری هسته‌ای به جایگاه تعیین‌کننده‌تری دست یافته و بر جایگاه دولت فائق آید.

در مجموع، معادلات فوق باعث شده تا سطوح و کیفیت عملکرد سیاست خارجی ایران در مناقشه هسته‌ای با آمریکا، با در نظر گرفتن سایر عوامل تأثیرگذار، به تابعی از نحوه تعاملات دولت و مجلس ایران نیز مبدل شود. به همین خاطر، زمان‌هایی که مجلس با سیاست خارجی هسته‌ای دولت پیروی یا همراهی کرده است، مصوباتی تسهیل‌کننده و موافق با روند مذاکرات و توافقات ثبت شده است. برعکس، در مواقعی که دیدگاه مجلس در نحوه پیشبرد امور مربوط به برنامه هسته‌ای با دولت متفاوت و رقابت‌گونه بوده، مصوبات آن به شکلی آمرانه و تعیین‌کننده به دولت ابلاغ شده و باعث ایجاد تغییراتی در سیاست‌های دولت شده است. از این رو، در چنین حالتی مذاکره‌کنندگان با احتیاط بیشتر و سرعت کمتری عمل نموده و قدرت تصمیم‌گیری آنها توسط مجلس محدود شده است.

از نظر این پژوهش، ترسیم الگویی ثابت و مؤثر در تأمین منافع ملی هسته‌ای که مورد وفاق همه جناح‌های کشور بویژه در سطح مجلس شورای اسلامی و دولت بوده و دربرگیرنده حقوق کامل هسته‌ای ایران در مقابل زورگویی و بدعهدی‌های آمریکا باشد، بایستی در اولویت سیاست‌گذاری کلان جمهوری اسلامی قرار گیرد. به این طریق، با اجماع و وحدت تصمیم‌گیرندگان در اهداف کلان سیاست خارجی هسته‌ای، مذاکره‌کنندگان با آرامش و اقتدار بیشتری در مقابل طرفین انجام وظیفه خواهند نمود.

فهرست منابع

- احمدی‌نژاد، حمید؛ قربانی‌شیخ‌نشین، ارسلان (۱۴۰۱)، رابطه‌ی خود پنداره‌ی تیم هسته‌ای دولت روحانی و رئیسی با شیوه‌ی مذاکره آن‌ها، سیاست بین‌الملل، ۲(۲)، ۸۷-۷۵.
- پوراحمدی، حسین؛ بازوبندی، علی‌اکبر (۱۳۹۷)، تحلیل توافق هسته‌ای برجام براساس استعاره بازی دوسطحی، سیاست جهانی، ۷(۳)، ۱۲۰-۷۹.
- جعفری، علی‌اکبر؛ جانباز، دیان (۱۳۹۵)، تنوع گفتمانی در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران و وجوه دیپلماسی نوین هسته‌ای، پژوهش‌های راهبردی سیاست، ۴(۱۶)، ۹۴-۱۲۰.
- جهانبخش، مصطفی (۱۴۰۲)، مقایسه تأثیر مجلس شورای اسلامی ایران و کنگره آمریکا بر سیاست خارجی تقابلی دو کشور (پسابرجام)، دومین همایش ملی سیاست خارجی ایران، کرمان، ۲۲-۱.
- حاتمی، مهدی و عباسی‌خو، کامران (۱۳۹۴)، نقد و تحلیل نحوه بررسی برجام در مجلس شورای اسلامی، نخستین کنگره بین‌المللی جامع حقوق، ۱۵-۱.
- خسروی، حسن (۱۳۹۹)، تحلیل نتایج انتخابات دوره یازدهم مجلس شورای اسلامی در پرتو قاعده اکثریت، جامعه سیاسی ایران، ۳(۳)، ۸۶-۱۱۱.
- خلیلی، محسن (۱۳۸۷)، مجلس شورای اسلامی و روابط خارجی: (نفوذپذیری-تصمیم‌پذیری)، پژوهشنامه علوم سیاسی، ۳(۲)، ۹۵-۶۹.
- ساروی، مصطفی (۱۳۹۷)، نقش فضای مجازی در چارچوب‌سازی برای رأی دهندگان: مطالعه انتخابات مجلس دهم در تهران، مطالعات رسانه‌های نوین، ۵(۱۹)، ۲۲۶-۱۹۱.
- سمیعی اصفهانی، علیرضا؛ خدابخشی، هومان (۱۳۹۹)، مجلس نهم و دهم و دیپلماسی هسته‌ای ایران؛ با تأکید بر برجام، پژوهش‌های راهبردی سیاست، ۹(۳۴)، ۲۰۷-۱۷۵.
- سیف‌زاده، سیدحسین (۱۳۸۵)، اصول روابط بین‌الملل (الف و ب)، تهران: میزان.
- عباسی، ابراهیم؛ صالحی، سیدجواد؛ حسن‌وند، مظفر (۱۳۹۵)، دیپلماسی هسته‌ای ایران در دوره‌های خاتمی، احمدی‌نژاد و روحانی (۲۱۰۵-۱۹۹۷)، رهیافت‌های سیاسی و بین‌المللی، ۷(۱)، ۱۵۱-۱۱۷.
- فتحی، محمد؛ کوهی اصفهانی، کاظم (۱۳۹۷)، قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران به همراه نظرات تفسیری شورای نگهبان، تهران: پژوهشکده شورای نگهبان.
- فقیهی، ابوالحسن؛ ذاکری، محمد؛ اسدی، اسماعیل (۱۳۹۳)، ارزیابی عملکرد مجالس شورای اسلامی در نظام جمهوری اسلامی ایران (مورد مطالعه: مجلس سوم تا هشتم)، راهبرد، ۲۳(۷۲)، ۲۰۷-۱۸۱.

- فوزی، یحیی؛ زارعی، علی (۱۳۹۶)، تحلیل بافت سیاسی، اجتماعی و تخصصی نمایندگان مجلس شورای اسلامی؛ ادوار ششم تا دهم، جستارهای سیاسی معاصر، ۸(۲۶)، ۸۳-۱۰۸.
- قربانپور، علی (۱۴۰۳)، مطالعه فصل مشترک صلاحیت های مجلس شورای اسلامی و شورای عالی امنیت ملی در موضوع برجام، پژوهش های حقوقی، ۲۳(۵۸)، ۲۱۵-۱۸۵.
- ملکی، عباس (۱۳۸۲)، فرایند تصمیم گیری در سیاست خارجی ایران، راهبرد، ۱۱(۱)، ۸۱-۱۰۹.
- وب سایت ایرنا (۱۷ اسفند ۱۳۸۶)، نگاهی به مصوبات مجلس هفتم در حوزه سیاست خارجی، بازیابی شده در: <https://www.irna.ir/news/4933608/>
- وب سایت ایرنا (۱۴۰۰)، تذکراتی که رهبر معظم انقلاب در مورد برجام داده بودند، بازیابی شده در تاریخ ۲۸ بهمن ۱۴۰۰، بازیابی شده در: <https://www.irna.ir/news/84653725>
- وب سایت ایسنا (۱۸ مهر ۱۴۰۱)، نامه ۳۹ نماینده مجلس به شورای عالی امنیت ملی درباره تجدید نظر در دکترین دفاعی، بازیابی شده در: <https://www.isna.ir/news/1403071813914>
- وب سایت تسنیم (۲۶ اسفند ۱۳۹۷)، لاریجانی: دولت آمریکا یک دولت بی مسئولیت است/ مذاکرات با آمریکا نداریم، بازیابی شده در: <https://www.tasnimnews.com/fa/news/1397/12/26>
- وب سایت خبرآنلاین (۱۱ آذر ۱۳۸۷)، مجلس هشتم بلد است از حق خود دفاع کند، بازیابی شده در: <https://www.khabaronline.ir/news/596/>
- وب سایت خبرآنلاین (۱۱ آذر ۱۳۸۷)، نامه هسته‌ای ۳۹ نماینده مجلس به شورای عالی امنیت ملی/ درخواست آنان چه بود؟، بازیابی شده در: <https://www.khabaronline.ir/news/1968653>
- وب سایت خبری دانشجوی (۱۹ فروردین ۱۳۹۱)، بازخوانی روند فعالیت هسته‌ای ایران در مجلس ششم، بازیابی شده در: <https://snn.ir/fa/news/179391/>
- وب سایت فارس نیوز (۹ تیر ۱۴۰۰)، ۱۱ کارت زرد مجلس یازدهم به دولت روحانی، بازیابی شده در: <https://www.farsnews.ir/news/14000307000050/>
- وب سایت مرکز پژوهش های مجلس شورای اسلامی (۳۱ اردیبهشت ۱۳۹۹)، قانون مقابله با اقدامات خصمانه رژیم صهیونیستی علیه صلح و امنیت، بازیابی شده در: <https://rc.majlis.ir/fa/law/show/1538392>
- وب سایت مرکز پژوهش های مجلس شورای اسلامی (۱۸ مهر ۱۴۰۱)، طرح توسعه بهره‌برداری صلح آمیز از فناوری هسته‌ای ایران، بازیابی شده در: https://rc.majlis.ir/fa/legal_draft/show/1816733
- وب سایت وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، اداره کل رسانه‌های خارجی، آیسون، گراهام (۱۳۹۴)، ارزیابی توافق هسته‌ای با ایران: پنج درس بزرگ تاریخ، ترجمه مهتاب نورمحمدی، بازیابی شده در: <https://foreignmedia.farhang.gov.ir/fa/article/6796>

- Ahmed Al-Shboul, H. & Al-Rawashdeh, M., S. (2013). Iran's Foreign Policy and the Balance of Power in the Region, *ournal of Politics and Law*, 6(6), 1913-9047. DOI: [10.5539/jpl.v6n4p200](https://doi.org/10.5539/jpl.v6n4p200).
- Allison, G. T. (1969). Conceptual Models and the Cuban Missile Crisis. *The American Political Science Review*, 63 (3), 689-718.
- Allison, G. T. (1997). *Conceptual Models and the Cuban Missile Crises*; The American Political Science Hedley Bull, The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics (2nd edition), London: Macmillan Press.
- Bayar, E. (2022). *Theory and Research in Social, Human and Administrative Sciences*. Chapter 14, Turkce; Seruven kitap.
- Clarke, M. (2013). Iran as a 'pariah' nuclear aspirant, *Australian Journal of International Affairs*, 67(4), 491-510. DOI: [10.1080/10357718.2013.806026](https://doi.org/10.1080/10357718.2013.806026)
- Deflem, M. (2023). The Cancer of the Law in the Islamic Republic of Iran: Reflections on the Iranian Anti-Israel Law of 2020. In book: *Combining the Legal and the Social in Sociology of Law: An Homage to Reza Banakar*, 319-329. DOI: [10.5040/9781509959419.ch-024](https://doi.org/10.5040/9781509959419.ch-024).
- Hadzikadunic, E. (2014). Understanding Iranian Foreign Policy- The Case of Iranian Nuclear Program, *Epiphany Journal of Transdisciplinary Studies*, 7(2), 7- 16. DOI: <http://dx.doi.org/10.21533/epiphany.v7i2.105>
- IAEA Resolution GOV/2005/77 of the Board of Governors, September 24 2005, "Implementation of the NPT Safeguards Agreement in the Islamic Republic of Iran". Retrieved from: www.iaea.org (accessed 2007-4-19)
- Joyner, D. (2016). *Iran's Nuclear Program and International Law: Fro Confrontation to Accord*. Oxford and New York, NY: Oxford University Press.
- Lenze, P. E & tagma, H. (2020). *Understanding and Explaining the Iranian Nuclear 'Crisis' Theoretical Approaches*. Lexington Books, Inc, 4501 Forbes Boulevard, Suite 200, Lanham, Maryland 20706.
- Macdonald, Paul K. (2018), America First? Explaining Continuity and Change in Trump's Foreign Policy, *Political Science Quarterly*, 133(3), 401- 434. Doi: <https://doi.org/10.1002/polq.12804>.
- Ogunnoiki, A & Adeyemi, A. (2021). United States Foreign Policy on Iran's Nuclear Programme: From Bush to Trump Administration. *African Journal of Social Sciences and Humanities Research* ISSN: 2689-5129, 4(1), 103-121.
- Osiewicz, P. (2014). The Iranian Foreign Policy in the Persian Gulf Region under the Rule of President Hassan Rouhani: Continuity of change, *Przegląd Strategiczny*, 7(0), 249-262. DOI: [10.14746/ps.2014.1.19](https://doi.org/10.14746/ps.2014.1.19).
- Rashid, M., Kinjo, A., Islam, M. R., Tariquzzaman, M., Nagata, T., Tamaki, S. (2009). Modeling and Analysis of Iran's Nuclear Conflict, *IJCSNS International Journal of Computer Science and Network Security*, 9(11), 31- 38.

Yazdani, E. (2019). Confrontation between America and the Islamic Republic of Iran. *Sociology Study*, 9(4), 177-187. Doi: 10.17265/2159-5526/2019.04.005

